

**ЎЗБЕКИСТОНЛИК ОЛИМЛАРНИНГ ТАДҚИҚОТЛАРИДА
ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАР МУАММОСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.054>

Юнусова Гўзал Султоновна,
Фаргона давлат университети. Психология фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент

Исроилов Абдоржон Ахатжон ўгли,
Фаргона давлат университети, Психология ихтисослиги бўйича 1-босқич
магистратура талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада оиладаги деструктив муносабатларнинг салбий оқибатлари ҳамда фарзанд тарбиясига таъсири тўғрисида ёзилган бўлиб, Ўзбекистонлик психолог олимларнинг илмий тадқиқот ишларида оилавий ўзаро муносабатларнинг фарзанд тарбиясига таъсири ва уларнинг муаммосини ўрганиши натижалари ва хулосалари келтирилган

Калит сўзлар: Ўзбек оилалари, оила муҳити, ўзаро муносабатлар, илмий тадқиқот ишлар, фарзанд тарбияси, соғлом оила, ота-она

**ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В
ИССЛЕДОВАНИЯХ УЗБЕКСКИХ УЧЕНЫХ**

Юнусова Гузаль Султановна,
Ферганский государственный университет. Доктор философских наук по
психологии (PhD), доцент

Исроилов Абдоржон Ахатжон угли,
Магистр психологии первого курса Ферганского государственного
университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются негативные последствия деструктивных семейных отношений и их влияние на воспитание детей. Результаты изучения влияния семейных отношений на воспитание детей и их проблемы

Ключевые слова: узбекская семья, семейное окружение, отношения, исследование, воспитание детей, здоровая семья, родители

**THE STUDY OF THE PROBLEM OF FAMILY RELATIONS IN THE
RESEARCH OF UZBEK SCIENTISTS**

Yunusova Guzal Sultanovna,
Fergana State University. Doctor of Philosophy in Psychology (PhD), Associate
Professor

Isroilov Abrorjon Akhatjon oglu,
1st year master's degree student in Psychology, Fergana State University

Annotation .This article deals with the negative consequences of destructive family relationships and their impact on the upbringing of children. The results of the study of the impact of family relationships on the upbringing of children and their problems

Keywords: Uzbek families, family environment, relationships, research, child rearing, healthy family, parents

Ўзбекистонда оила ва никоҳ муаммолари давлат аҳамиятига молик масала сифатида қаралгани боис кўплаб тадқиқотчи-психологлар ушбу йўналишда

илмий изланишлар олиб борганлар ва бормоқдалар.

Ўзбекистонда ўтказилаётган оилавий ўзаро муносабатлар ва уларнинг фарзандлар тарбиясига таъсирини ёритишга бағишланган ишлар орасида оилавий зиддиятлар ва низолар муаммоси билан боғлиқ ишлар алоҳида эътиборга молик (Ю.А..Якубов (1983), Н.Соғинов (1990), Р.Тошимов, М.Маматов (1993), М.Зуфарова (1993), Х.Узоқов, Э.Ғозиев, А..Тожиев (1994), Ғ. Шоумаров, Н.Соғинов, Э.Усмонов (1986, 1988, 1990, 1993), А.. Аляева, В.Токарева (1993), Х.Каримов (1994), О.Қодирова (2007) ва бошқалар).

Ўзбекистонлик тадқиқотчиларнинг эътибори, аввало, оиланинг ижтимоийлашув институти сифатида инсоннинг руҳий камолотида тутган ўрнини текширишга қаратилади. Жумладан, “Оилавий ҳаёт психологияси” китобида В.Каримова шундай ёзади: “Оилавий ижтимоийлашувнинг қадри ва аҳамияти шундаки, унинг таъсирида, биринчидан, шахс катта, мустақил ҳаётга, жумладан, оилавий ҳаётга тайёрланади, ўзига яраша сифат ва фазилатларни шакллантириб боради, иккинчидан, ҳар томонлама етук, баркамол, ақлли, соғ ва саломат шахс бўлиб етишиш имкониятига эга бўлади, оила ва унинг соғлом маънавий муҳити болани жамиятда яшашга, ўзига ўхшаш шахслар билан мурося қилиш, ҳамкорликда фаолият юритиш, касб-ҳунарли бўлиш, муомалада ахлоқ-одоб нормаларига бўйсунушга ўргатади, психологик жиҳатдан тайёрлайди”. [1]

Оиладаги ўзаро муносабатларнинг фарзанд ижтимоийлашувига таъсирида ота-онанинг бевосита ролини таъкидлар экан, муаллиф оила тўлиқлигининг аҳамиятига эътиборни қаратади: “Бизнинг кузатишларимиз шуни исботладики, оиланинг тўлиқ бўлиши, яъни, унда ҳам ота, ҳам онанинг тинчлик-тотувликда яшашлари ва унда нормал инсоний муносабатлар, соғлом маънавий муҳитнинг мавжудлиги боланинг ҳар томонлама яхши ривожланиши, соғлом, ақлли, кучли ирода соҳиби бўлиб етишига имкон беради. Болага ҳам ота, ҳам она бўлишининг зарурати шу билан изоҳланадики, масалан, қиз бола онаси ва унинг оилада ўзини тутишига қараб, ўзини аёллар жинсига тааллуқли эканлигини англашдан ташқари, келажакда қандай она бўлишини тасаввур қилса, отасига, унинг онасига бўлган муносабатига қараб, ўзини келажакда оила қурганда қандай оила соҳибаси бўлиши лозимлигини англаб боради. Худди шундай, ўғил бола онасининг фазилатлари, оиладаги тутими ва отасига муносабатини идрок қилиб борар экан, келажакда қандай қиз билан турмуш қуриш мумкинлиги, танлайдиган қизи қандай сифатлар соҳибаси бўлиши лозимлигини билиб борса, отаси ва унинг оиладаги мавқеига қараб, ўзини эркак сифатида келажакда тасаввур қилиш билан биргаликда турмуш ўртоғига қандай муносабатда бўлиш лозимлиги тўғрисида билим ва тасаввурларини орттириб боради. Бу психологик қонуният бўлиб, шахснинг оилада шахсий ва жинсий ижтимоийлашувининг етакчи тамойили ҳисобланади. Шу боис ҳам, боланинг том маънода яхши тарбия олиб, жамиятда ва оилавий муносабатларда муносиб мавқега эга бўлиши учун оила муҳити соғлом, барқарор, эр ва хотин бир-бирларига ғамхўр, меҳрли садоқатли бўлишлари ўта муҳимдир”. [1]

Х.Каримов ўзининг “Ўзбек оилаларида эр-хотин низоларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари” мавзусидаги номзодлик ишида оилавий муносабатларнинг номутаносиблашуви сабабли ажралишлар сонининг кўпайиши, нотўлиқ оилаларнинг пайдо бўлиши натижасида катталар билан болалар ўртасида “эмоционал ҳиссий боғлиқликнинг сусайиши, оилаларда жиноят содир этиш фоизининг ошганлиги” ўтказилган аниқ ижтимоий-психологик тадқиқот натижаларига таянган ҳолда таҳлил этилган. [2]

Тадқиқ этилаётган муаммонинг долзарблигини Х.Каримов ўз диссертациясида исботлаб берган. Унинг маълумотларига кўра жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг учдан бир қисми оилавий можаролар туфайли юзага келади. Х.Каримовнинг таъкидлашига қараганда, шаҳардаги ўзбек оилаларининг деярли учдан бирида юзага келадиган низолар сабаби оилавий ролнинг тақсимланиши бўлса, қишлоқ оилаларида низоларга сабаб ота-

оналарнинг ёш оиладаги муносабатларга аралашуви экан. Шаҳардаги ўзбек оилаларида никоҳга киришда севги сабаб бўлиб ҳисобланса, қишлоқ оилаларида “Ота-она ва қариндошларнинг ишончини, орзу-умидларини ҳурмат қилиш” сабаби устун туради. [2]

Ўзбекистонда оила муаммоларига қанчалик кўп эътибор қаратилса, муаммоли, нотинч ва ноқобил оилалар масаласига ҳам шу қадар эътибор берилиб, уларни камайтиришнинг чора-тадбирлари кўрилади. Оила типлари, уларнинг мамлакатимиз шароитида қандай намоеън бўлиши кам ўрганилган. Оила психологияси бўйича амалга оширилган ишларнинг аксарияти мустақиллик йилларига тўғри келади.

Оилавий низолар, эр-хотин ўртасидаги келишмовчиликлар ўсмир ва илк ўспиринлик ёшидаги болалар психологиясига фақат салбий таъсир кўрсатиши, уларда қадриятлар тизими шаклланишига маънавий тўсиқ эканлиги ўзбекистонлик психологларнинг кўплаб ишларида исботланган (Ғ.Шоумаров (1993), Б.Қодиров (1993), Х. Каримов (1994), Ф. Рўзикулов (2002), Б. Умаров (2008) ва бошқалар).

Масалан, Э.Ғ.Ғозиев бошчилигида Ўзбекистон Миллий университетида амалга оширилган қатор илмий тадқиқотларда оилада бола тарбиясининг этнопсихологик хусусиятларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган ва оилавий удумлар, расм-русмлар, бола онгига болалиқдан сингдириладиган қадриятларга эътибор қаратилган. “Ўзбек оиласида тарбия моҳияти, мазмуни, тарбиянинг кундалик ва истиқбол режалари, болаларга таъсир ўтказиш воситаларини танлаш ва ундан унумли фойдаланиш ўзига ҳос хусусиятларга эга, чунки унинг асосида халқ анъаналари ётади. Ўзбек халқининг этнопсихологиясидан унумли фойдаланиш ҳар томонлама тараққий этган инсон шахсини таркиб топтиришда муҳим роль ўйнайди”, - деб таъкидлайди Э.Ғозиев. [3]

Ёшлар тарбиясига ўзбек оиласининг таъсири масаласи Ғ. Шоумаров ва Е.Моршининалар ишларида ҳам ўрганилган. Улар ёшларни оилага тайёрлашда, ёш оилаларнинг пайдо бўлишида ҳанузгача катталарнинг роли сезиларли эканлигини, миллий психология нуқтаи назаридан бу - қатор ижобий томонларга эга эканлигини исботлаган. Бунда рус оилалар ўзбек оилаларига таққослаб таҳлил этилган: “... миллий оилаларда ўғил ва қиз бурчини бажаришга қаратилган установакалар ҳам кучли бўлиши анъанавий тарбия усуллари билан узвий боғлиқдир”. [4]

Ўзаро оилавий муносабатларда низоларнинг келиб чиқиши муаммоси соғлом эътиқодли фарзандлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи ижтимоий-психологик ҳодиса сифатида Б.Умаров (2008-2009) ҳамда Ғ.Нормуродов (2007-2008) ларнинг ишларини алоҳида таъкидлашни истардик. Уларда вояга етмаган ўсмирлик ёшидагиларнинг хулқига таъсир этувчи омиллар қаторида оила омили алоҳида ажратилган ва эмпирик маълумотлар асосида ўрганилган.

Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг ижтимоий-психологик муаммолари билан шуғулланган тадқиқотчи олим Б.М.Умаров ушбу муаммони ўрганиш жараёнида жиноятчиликнинг омиллари ва сабабларини текширар экан, бунда оила омили муҳим роль ўйнаши, айниқса, ота-оналар ўртасидаги зиддиятли муносабатлар шахс хулқи оғишининг сабаби бўлишини исботлади. Муаллифнинг таъкидлашича, “Болалар ва ўсмирларнинг тўлиқ оила, нотўлиқ оилада ва ота-оналарнинг иккаласи ҳам йўқлиги натижасида қариндошлари ёки бошқа бировларнинг қарамоғида тарбияланиш ҳолати ҳам уларда хулқ оғишининг келиб чиқишига таъсир кўрсатади”. [5]

Тадқиқотчи Ғ.Нормуродов ўз изланишида гумон қилинаётган вояга етмаган ўсмирлар психологиясини ўрганар экан, мазкур монография мақсадига яқин бўлган айрим фикрларни эмпирик маълумотлар билан асослаган. Жумладан, у шундай далилларни келтиради: “Профилактика инспектори ҳисобида турадиган жиноий ишларда гумон қилинадиган ўсмирлар оиласи турлича. Уларнинг

аксарияти – 40 фоизи – бу ахлоқан ноқобил, деб таърифланган оилалардир. Яъни, бу тоифа оилаларга катталар томонидан жамиятдаги ижтимоий меъёрларга зид бўлган хатти-ҳаракатларга мойил (ишсизлик, дайдилик, ижтимоий нормаларни менсимаслик каби) ҳамда миллий-худудий урф-одатларни писанд қилмай, ўз ҳолича яшайдиганлар оиласи киради. Уларнинг аксариятида ота ва она муқим биргаликда яшамайди, айрим оилалар нотўлиқ, яъни оиланинг бошлиғи бўлиши ота оилани ташлаб кетган, ажрим расман қайд этилмаган, она кўпинча ноқобил ҳаракатлари билан маҳалла аҳлининг назаридан четда қолган, болаларнинг тарбияси билан шуғулланмайди. Бундай оилада тарбияланаётган ўсмир кўпинча қаровсиз қолганлигидан мактабдаги машғулотларга мунтазам қатнамайди, кўча болалари тўдасига аралашиб, турли зарарли одатларга (чекиш, ичиш, гиёҳванд моддалар истеъмол қилиш каби) берилиб кетади... жамоатчиликка кўшилмайди, дайдиб кетади. Кўча-кўйда жиноят тепасида қўлга тушиб, вояга етмаганлар инспекцияси (ВЕИ) ҳисобига тушиб қолади”. [6]

Оила муҳотида, ота-онанинг бевосита таъсирида болаларда келажак истиқбол, оилапарварлик сифатлари ва оилавий қадриятларга оид ижтимоий тасаввурлар шаклланишининг ижтимоий психологик механизмлари ва омилларини ўрганиш мақсадида ўтказилган назарий таҳлиллар бизга қуйидаги хулосаларни чиқаришга имкон берди:

Қандай вазият бўлмасин ота ва онанинг ўзаро келишмовчиликлари оқибатида никоҳнинг барбод бўлиши қонуний жиҳатдан, инсон ҳақ-ҳуқуқлари нуқтаи назаридан эр ёки хотин учун маъқул ва оқланган бўлса-да, фарзандлар учун доимо ноқулайлик, ички психологик дискомфорт, танглик ҳолатларини, ўзини бахтсиз, омадсиз, кемтик деб тасаввур қилишни келтириб чиқаради.

Фойдаланилган адабиётлар.

1.Каримова В. Оилавий ҳаёт психологияси: Ўқув қўлланма.- Т.: Fan va texnologiya, 2007 – 142 б.

2.Каримов Х.К. Ўзбек оилаларида эр-хотин низоларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: Психол. ф. н. илмий даража. олиш учун ёзилган дисс. – Т.: ТГПИ 1994. – 142 б.

3.Ғозиев Э.Ғ. Ўзбек халқининг этнопсихологияси ва болалар тарбияси. //

Ўзбек оиласининг этнопсихологик муаммолари. Республика илмий-амалий анжумани қисқа маърузалар матни. - Т., 1993.Б.- 8-9 .

4.Шоумаров Ғ.Б., Моршина Е.А. Влияние психологических особенностей узбекской семьи на воспитание молодежи. // Проблемы совершенствования нравственного воспитания студентов. Материалы конференции. - Сыктывкар, 1986. –С. 161-169.

5.Умаров Б.М. Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг ижтимоий-психологик муаммолари.- Психол.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. автореферати.-Т., ТДПУ 2009, – 46 б.

6.Нормуродов Ғ.А. Гумон қилинаётган вояга етмаган ўсмирларни сўроқ қилишнинг психологик хусусиятлари// Психол.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган монография.-Т., ЎзМУ 2000. – 175 б.

7.Yunusova G. S. THE OUTCOMES OF A STUDY PREPARING BOYS AND GIRLS AT YOUNG AGE FOR FAMILY LIFE IN CONDITION OF UZBEKISTAN //The Way of Science. – 2014. – С. 84.

8.Yunusova, G. S. «THE OUTCOMES OF A STUDY PREPARING BOYS AND GIRLS AT YOUNG AGE FOR FAMILY LIFE IN CONDITION OF UZBEKISTAN.» The Way of Science (2014): 84.

9.Yunusova, G. S. (2014). THE OUTCOMES OF A STUDY PREPARING BOYS AND GIRLS AT YOUNG AGE FOR FAMILY LIFE IN CONDITION OF UZBEKISTAN. The Way of Science, 84.